

SANATIN
ERKEKSİZ TARİHİ

ASLI KOTAMAN

© KARAKARGA YAYINLARI 427

*Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü,
telif hakkı sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.*

SANATIN ERKEKSİZ TARİHİ

ASLI KOTAMAN

Genel Yayın Yönetmeni: Mustafa Kutlukhan Perker

Üretim Koordinatörü: Semran Karaçayır

Editör: Neslihan Perker

Mizampaj: Emirhan Perker

Sosyal Medya-Grafik: Mesud Topal-Nursefa Üzüm Kalender-Samet Ersöz

Reklam ve Tanıtım: Selen Çavuşoğlu-Işıl İlgit Şimşek

1. Baskı: Eylül 2023

ISBN: 978-625-8360-49-3

*İmtiyaz Sahipleri: Destek Medya Prodüksiyon Dış Tic. A.Ş.
KaraKarga Yayınları, Destek Yayınları'nın alt kuruluşudur.*

Yayıncı Sertifika No. 43196

Adres: Abdi İpekçi Cad. No. 31/5

Nişantaşı/İstanbul

Tel. (0 212) 252 22 42

Faks: (0 212) 252 22 43

Destek Dukkan

karakarga.com

info@karakarga.com

karakargayayinlari

karakargayayinlari

karakargayayin

Baskı: Deniz Matbaa Mücellit

Adres: Maltepe Mahallesi Hastane Yolu Sokak

No. 1/6 Zeytinburnu - İstanbul

Tel. 0 212 613 30 06

Matbaa Sertifika No. 48625

*Bana sık sık gençliğinin kıymetini bil
diyen teyzeme...*

*Gençliğimin kıymetini,
yazarak bildiğimi görmesini dilerdim.*

İçindekiler

1. Gertrude Abercrombie	17
2. Etel Adnan	25
3. Tarsila do Amaral	29
4. Sofonisba Anguissola	33
5. Hale Asaf	41
6. Cecilia Beaux	45
7. Paula Modersohn-Becker	49
8. Aliye Berger	55
9. Anna Bilińska	61
10. Rosa Bonheur	65
11. Louise Bourgeois	69
12. Claude Cahun	75
13. Leonora Carrington	79
14. Mary Cassatt	85
15. Camille Claudel	93
16. Neşe Erdok	99
17. Artemisia Gentileschi	105
18. Gerilla Kızları	111
19. Gluck	117
20. Barbara Hepworth	121
21. Hannah Höch	123

22. Frida Kahlo	127
23. Angelica Kauffman	131
24. Käthe Kollwitz	137
25. Lee Krasner	143
26. Adélaïde Labille-Guiard	147
27. Dorothea Lange	151
28. Élisabeth Louise Vigée Le Brun.....	155
29. Tamara de Lempicka.....	159
30. Helen Lundeberg.....	163
31. Maria Sibylla Merian	167
32. Lee Miller	173
33. Berthe Morisot.....	177
34. Alice Neel	183
35. Shirin Neshat	189
36. Linda Nochlin.....	193
37. Georgia O’Keeffe	197
38. Katsushika Ōi.....	201
39. Celia Paul.....	207
40. Harriet Powers.....	211
41. Paula Rego.....	217
42. Doris Salcedo	225
43. Charlotte Salomon	229
44. Augusta Savage	239
45. Helene Schjerfbeck.....	243
46. Sylvia Sleigh	247
47. Alina Szapocznikow.....	251
48. Suzanne Valadon	255
49. Remedios Varo.....	259
50. Marie Denise Villers	263

Önsöz

1956 yapımı bir John Ford filmi olan *Çöl Aslanı*'nın açılış ve kapanış sahnesi, kendinden sonraki pek çok filme de ilham oldu. Çerçeve içinde çerçeveye bir kapı eşiğinde, evin içinde, karanlıkta kalan bir kadın ve evin dışında, aydınlıkta duran bir adam. John Ford'un rızası olmadan verdiği bütün referansları bir kenara koyarsak, filmde bana kalan her zaman bu oldu. Kadın eve ait olan erkek dışarıya aitti. Ancak burada bir de ışığın azizliğine uğruyordu kadınlar. Hayatlarında çektikleri yetmezmiş gibi.

İşte öyle sanatçılar var ki bu karanlığı, aydınlığa çevirdi. Sadece evin içinin aydınlık köşelerini bize göstermekle yetinmeyip, içerisi ve dışarı, aydınlık ve karanlık, ışık ve gölge arasındaki duvarları da yıktı. Bu sanatçılar, kimi zaman hangi alanın kime ait olduğunu sorgulamamızı sağladı, kimi zaman bir sanatçının işini, onun kim olduğuna bakmadan takdir edebilmemizi bize öğretti.

Bundan yaklaşık altı sene önce kızımın okulunda bir resim sergisi açıldı. Henüz ana okuluna giden minikler o sene içinde öğrendikleri ve ilham aldıkları sanatçıların resimlerini yeniden üretmişlerdi. Sergide kızımın da bir Frida resmi vardı. Ancak ilginç olan kızımın resmi değildi, sınıftaki diğer 11 kız öğrencinin 9'unun ya

Frida'yı ya da Frida'nın bir resmini çizmiş olmasıydı. Eve gelince kızıma sordum, "Bu sene öğrendiğin ve en sevdiğin sanatçılar kimler?" Cevap beni hiç şaşırtmadı. "Picasso, Van Gogh, Rene Magritte" (Ona ismini söylemedi ama Elmalı Adam dedi) diyebildi. "Peki kadın sanatçı tanıyor musun?" diye sorduğumda ise "Frida" dedi. Harika bir sanat öğretmenleri vardı. Minicik yaşlarında, renkler ve kompozisyon üzerine çokça iş yapmışlar, sevdikleri sanatçılara (yani Picasso'ya) mektuplar yazmışlar, otoportrelerini yapmışlardı. Çokça sanatçı üzerine çalışmışlardı, her 10 erkek sanatçıya denk-biraz da kadına yer verelim ne de olsa yıl olmuş 2016- dedikleri iki-üç kadın ismi de eklemişlerdi çalışmalarına. Mesela Frida'yı. Ardından kızımın yaşça pek küçük olduğunu düşündüm ve etrafımda gördüğüm herkese sormaya başladım. Tanıdığınız erkek olmayan sanatçı var mı? Cevap hep belliydi; "Frida". Sanatla ilgilenen kadınlar hem çağdaş sanat alanından hem de sanat tarihinin farklı dönemlerinden çok farklı isimler sayabiliyorlardı ama bu yeterli değildi. Tüm bu sürecin eksikliğinin, yanlışlığının bir tek üç beş kişi mi farkındayız diye bağırmak istiyordum.

Sanat tarihi yazılırken kadınlar bir yanlışlık sonucu, basitçe unutuldukları için ya da yeterince iyi kadın sanatçılar olmadığı için dışarda bırakılmadı. Sanat tarihi başından beri kadınları, dahası erkek olmayanları dışarıda bıraktı. Akademi de toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin kurulmasına her zaman katkı sağladı. Sonunda erkek olmayan sanatçıların eserleri saklanmadı, kataloglanmadı, o sanatçılara sanatçı olabilme şansı verilmedi, sanatçılar cinsiyetleri açısından asla eşit şartlara sahip olamadı. Döneminde ünlü olanlar bile unutulurken bazıları tanınma kısmına bile yaklaşamadı. Tabiri caizse nice yetenek sündü gitti.

Linda Nochlin “Neden Büyük Kadın Sanatçı Yok?” makalesini neden yazmış biliyor musunuz? Bir sanat galerisi sahibi kendisine tam da bu kelimelerle bu soruyu sormuş da ondan. “Ben kadınları koleksiyonlarıma dahil etmek istiyorum, istiyorum ama bakıyorum, bakıyorum eserlere sonra da soruyorum.” demiş. “Neden büyük kadın sanatçı yok?”

50 sanatçının 50 sanat eserini yazmak üzere bir yola çıktım. Bu 50 sanatçı arasında erkek sanatçı yok, ayrıca Sanatın Erkeksiz Tarihi başlığını da uzun uzun düşündüm. Kitabın adını neden Sanatın Erkeksiz Tarihi koydum ama Kadın Sanatçıların Tarihi koymadım?

Bu isimle daha önce İngilizce dilinde Penguin Yayınları tarafından çıkmış bir kitap var. Düşündüm çünkü kitabın ismi iki şekilde anlaşılabilir. Bu isme karar kılmamın bir sebebi, sanatı erkek hegemonyasından kurtardıktan sonra kadın ve LGBT+ kapsayıcı bir içerik olmasını arzu etmemdi. İkinci sebebi sanatçının cinsiyeti olmadığı fikrine son yıllarda çok katılmıyor oluşum. Sanatçının kendi bakış açısı bir cinsiyet yönelimini yansıtıyorsa bu bakış açısı o eseri daha da değerli yapıyor kanısındayım. Bu fark kuşkusuz doğaya ait değil. Bu farklılık toplumsal sistemlerin, kültürel pratiklerin bir sonucu. Örneğin bu yazının da bir cinsiyeti var. İlerleyen bölümlerde değineceğim, burada kısaca bahsedeyim. Yazma biçimim pek çok akademik yazıya göre farklı. Bu kitabı da konunun uzmanı olarak kaleme almıyorum. Ben sanat tarihçisi değilim, sanat severim. Akademik alanda bildiğim diğer konular sanatı bazı zamanlarda daha kolay anlamama ve bazen de hakkında yazmama olanak tanıyor. Bu kitapta “ben” ifadesini sıklıkla kullanırken eril yazı biçimindeki gibi geneli ifade etmeye

çalışmadım örneğın. Sadece kendimi ifade etmeye çalıştım. Deneysel, bol kahkahalı, duygu dolu, sürekliliğı olan, bol noktalama kullanımı ile bu duygusunu anlatmaya çalışan; sabit olmayan, akışkan, parçalı bir yazı tipini benimsedim. Dişil yazını. Bu yazı türü hafızanın kendisiyle kurduğumuz ilişki gibi, bazı karanlıkta bıraktığı bazı aydınlığa kavuşturduğu yerleri var. Her sanatçayı tek tek, resmi bir anlatımla ele almıyorum. Bu son derece öznel olan sanatçı seçimimde, yol haritası olarak yine son derece öznel bir yazı, dahası günce gibi devam edecek bir sürece başlıyorum. Sanat eserlerini anlatma biçimimi, içinde bulunduğum ruh hali, nerede olduğum, o gün yapmak zorunda olduklarım, hepsi etkiliyor.

Feminist sanat kuramcısı Griselda Pollock, kadın sanatçıların eserlerini nasıl açıklayabileceğimizi anlattığı yol haritaları üzerinde çalıştı. Kadın sanatçıların özgüllüklerini keşfedip açıklayabilmek ve erkek meslektaşlarından farklı konum ve deneyimde olduklarını göz ardı etmemeyi önceledi.¹ Sanat tarihi yazılırken göz ardı edilen, unutulmuş, eserleri sergilendikten sonra imha edilen, erkek meslektaşlarına atfedilen eserler üreten tüm sanatçıları, tarih anlatılırken hak ettikleri yere geri koymayı, biraz da bu sebeple, bir sorumluluk olarak görüyorum.

Anneannem ben on yedi yaşındayken vefat etmişti. Hastalığını vefatından beş ay evvel öğrendik. O beş ay boyunca, anneannemin adım adım ölüme yaklaştığına bütün aile tanıklık ettik. Kimi zaman çok açıkça konuşulabilen kimi zamansa üstü kapalı bile bahsedilemeyen bir konuydu bu. Ben de o beş ay içinde anneannemi defaatle rüyalarımnda gördüm. Bu rüyalardan bir tanesinin imgesi-

¹ Editör: Ahu Antmen, Sanatla Hayat 13, Sanat, Cinsiyet Sanat Tarihi ve Feminist Eleştirisi, 2020, İletişim Yayınları.

ni ise hep içimde taşıdım. Rüyamda, sabaha karşı anneannem yalnız yaşadığı evinde uyanmış, aynaya bakıyor. Oda sepya tonlarında. Eve girdikten sonra gördüğünüz küçük holde, hemen sağa açılan kapının arkasında. Odaya girdiğiniz an sağda tek kişilik, üzerinde de beyaz yeşil kabartma desenler olan kalınca bir pike var. Tam karşınıza kahverengi, iki kişilik eski bir gardırop geliyor. Bir kapağını sağa, bir kapağını sola açarken demir iki anahtarı çevirmek durumunda olduğunuz o eski dolaplardan bahsediyorum. Anneannem uyanmış, üzerinde geceliği var, kalın, beyaz, pamuklu bir gecelik, kafası hafif sola eğik. Aynaya bakıyor ve diyor ki: “Ben kimim? Bunca yıl yalnız yaşadktan sonra bu aynaya bakan kişi hâlâ ben miyim? İnsanlar gündüzlerimi biliyor ama gecelerimi hiç bilmiyor.”

Sabah uyandığında rüya beni ne kadar etkilediyse, bunca yıl hâlâ aynı etkiyi taşıyorum. Hem onu anneannem olması haricinde tanıyamadığım için hem onun hikâyelerini yeterince dinleyemediğim, biraz da dinlediklerimi unuttuğum ve yazamadığım için. Bahsettiği geceleri öğrenemediğim için her zaman bir iç sıkıntısı hissettim.

Geceleri gündüze çevirebilmek için daha çok hikâyenin anlatılmasına, su yüzüne çıkarılmasına ihtiyacımız var.

Bu seride sanatçıların soyadı sırası üzerinde alfabetik bir düzenle ilerleyeceğim. Bu sanat tarihinin lineer anlatısına bir çelme ve aynı zamanda kadın sanatçılardan sıklıkla ismiyle bahsediliyor olmasına da bir isyan. Frida’yı adıyla, Picasso’yu ise soyadıyla tanımlıyor oluşumuzun sempatik örtülü bir ayrımcılık olduğunu kabul etmeliyiz. Bu ismiyle hitap etme süreci, kuşkusuz kadın sanat üreticilerinin daha çocuksu, daha az ciddi işler yaptığına bir vurgu.

Sayfalar ilerledikçe, Hilma af Klint, Yayoi Kusama, Marina Abramoviç, Judith Leyster, Faith Ringgold, Ana Mendiata, June Leaf ya da Tracey Emin gibi çok önemli ve ünlü isimleri göremediğinizi fark edeceksiniz. Bazı sanatçıları öne almam ve bazılarını ise liste dışı bırakmam konusunda asla bir kasıt yok. Yazmaya başlarken yaptığım geniş listede bu isimlerin hepsi ve mutlaka üzerlerine yazmak istediğim, Judy Chicago, Barbara Kruger ve Cindy Sherman'ın isimleri yer alıyordu. Ancak zamanla üzerlerine daha az yazılmış isimleri başa çekerek ilerledim. Bugün hakkında çok daha fazla bilgi bulabildiğimiz, sanatın daha yakın tarihine ait sanatçılara henüz ulaşmadan çoktan ellinci maddeye geldiğimi fark ettim. Belki de ileride yeni kitaplarda yeni sanatçıları anlatabilmek için kendime bir yaşama sevinci bıraktım.

Filozof Julie Kristeva, kadınları ve içinde yaşadığımız bu dünyadaki yerimizi kavramsallaştırırken, çember sembolizminden bahseder. Ataerkilliğin, kadınları sembolik bir düzen içinde, marginal bir konumda görmesi ölçüsünde, onları bu düzenin sınırı olarak tanımlayabildiğini ve kadınları çemberin ne içinde ne de dışında olarak kurguladığını, anlatır. Dolayısıyla tüm tarih anlatılarının en başında çizilen bir yol vardır. İçerisi ya da dışarı. Bu sembolizmden yükselen her temsil, onu yaratan ideolojiyi besler, büyütür ve pekiştirir. Kadınlar ve erkek olmayan bütün sanat üreticileri halen daha merkezde değildirler. Hâlâ düzenlenen sanat atölyelerinde kadın sanatçılar anlatılmıyor, okullarda ders programlarında birkaç tanesi dışında onlara yer verilmiyor. Sanatçılının cinsiyeti de maalesef çembere kurban gidiyor. Bazıları çemberin dışına itildikçe orada tutunamıyor, kayboluyor.

Bu kitabı çemberin dışına itilmiş tüm sanatçıları anabilmek için yazdım. Sanat tarihinde karanlık kalan yerleri aydınlığa davet etmek için bir adım atmaya çalıştım. Yeterli değil ama bu bir başlangıç. Kadın sanatçıları sanat tarihi içinde yeniden düşünmek aynı zamanda politik bir meydan okumadır. Bu adımı atmaya kendim için olduğu kadar kendi kızım ve tüm çocuklar için de ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Ümit ediyorum ki bu alanda daha nice-
celeri yazılsın. Keyifli okumalar, ara ara dönüp bakmalar ve bazı isimlerle ilk, bazılarıyla yeniden karşılaşmalar dilerim.

25 Ocak 2023, Bonn